

Ο παιδαγωγός χώρος

η συμβολή της σχολικής αρχιτεκτονικής
στη διάπλαση του εαυτού και της σχέσης με τον «άλλο»

Παιδαγωγός Χώρος

Κυριακή Αλεξανδρή, Μάριος-Γεώργιος Αντωνίου, Μάγδα Ασλάνη, Γεώργιος Βελητσάκης, Χριστίνα Γαλή, Παναγιώτης Ζαγορίδης, Νικόλαος Κουγιανός, Ελένη Κουτσού, Αικατερίνη Μπεκρή, Δημοσθένης Ναϊσίδης, Σταύρος Παπαδόπουλος, Αριστομένης Σαμαράς, Κωνσταντίνος-Πατάπιος Σερεμέτας, Αντωνία Σιδηροπούλου, Δέσποινα Σιδηροπούλου, Θεόδωρος Τσούρλος, Άννα-Μαρία Υφαντή

Αρσάκειο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, Τάξη Α΄, Β΄ και Γ΄

Υπεύθυνοι Καθηγητές: Αποστολία Δεμερτζή, Αθανάσιος Νευροκοπλής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην εισήγησή μας θα εξετάσουμε τη συμβολή της σχολικής αρχιτεκτονικής στη διάπλαση των μαθητών. Για να αντιληφθούμε την παιδαγωγική λειτουργία του χώρου, μελετήσαμε τέσσερις σχέσεις: [α] τη σχέση του χώρου με τον άνθρωπο, [β] τη σχέση της εκπαίδευσης με τα ανθρώπινα δικαιώματα, [γ] αλλά και τον σχολικό χώρο, για να καταλήξουμε [δ] στη διερεύνηση της σχέσης αυτού του χώρου με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

A. Ο ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

I. Χώρος και άνθρωπος

Ο χώρος, αυτή η κάπως αφηρημένη έννοια, μπορεί να κατανοηθεί με λέξεις οικείες σε εμάς, με τις οποίες ζήσαμε και μεγαλώσαμε. Οι λέξεις αυτές είναι: η μήτρα, η αγκαλιά, η κούνια, το δωμάτιο, το σπίτι, το πάρκο, το σχολείο, η κοινωνία. Ο χώρος, όπως και χρόνος, είναι έννοιες στενά συνυφασμένες με την ύπαρξη του ανθρώπου, καθώς αποτελούν θεμελιώδεις συντεταγμένες της ζωής του. Άλλωστε, κανείς δε ζει εκτός τόπου και χρόνου.

Ο χώρος δεν είναι ούτε άδειος ούτε ουδέτερος ούτε ακίνητος για τον άνθρωπο. Μεταβάλλεται, διευρύνεται, έχει διάρκεια και ζωή, σαν τον ιστό της αράχνης που διαρκώς απλώνεται. Ο χώρος συστήνεται ως δίκτυο αμφίδρομων σχέσεων ανάμεσα σε δύο μεταβλητούς παράγοντες (τον άνθρωπο και το περιβάλλον του), που αλληλοπερικυρώνουν ο ένας στον άλλο. Συγκροτείται μέσα από τη σύνθεση αντιθέσεων (όπως: ανοιχτό ≠ κλειστό, σταθερό ≠ μεταβαλλόμενο, ορισμένο ≠ αφηρημένο, στατικό ≠ δυναμικό κ.ά.), με τις οποίες ο άνθρωπος πρέπει να συντονιστεί για να μπορέσει να κινηθεί σε αυτόν.

Όλες αυτές οι διαδοχικές χωρικές μεταβάσεις (από τη μήτρα ως την κοινωνία) σηματοδοτούν αντίστοιχες μεταβάσεις όχι μόνο στον χρόνο, αλλά και στον τρόπο ύπαρξης του ανθρώπου. Ο κτισμένος, ιδιαίτερα, χώρος διαπλάθει τη ζωή και την ταυτότητά του. Καταλαβαίνουμε όλοι, λοιπόν, ότι ο σχολικός χώρος με τον οποίο θα ασχοληθούμε, διαμορφώνει τα παιδιά, καθώς είναι ο κόσμος και η καθημερινή πραγματικότητα στην οποία κινούνται και ζουν.

II. Πόλη και πολιτισμός: ο χώρος και ο τρόπος του ανθρώπου

Από τη στιγμή που ο άνθρωπος όρισε τον δικό του χώρο, κτίζοντας πόλεις και τείχη, τον διαχώρισε από τη Φύση. Με αυτό τον τρόπο δημιούργησε πολιτισμό, αναγνωρίζοντας το δικαίωμα να είναι άνθρωπος και βιώνοντας τη χαρά να ανήκει σε μια οργανωμένη με αξίες και αρχές κοινότητα. Σήμερα, οι πόλεις μας αποτελούνται τόσο από «ξένους» όσο και από «ντόπιους» και έχουν γίνει πολλαπλά διαπερατές. Σε αυτό έχει συμβάλει καταλυτικά η έκρηξη της ψηφιακής τεχνολογίας, χάρη στην οποία ανταλλάσσεται πλήθος από πληροφορίες και δεδομένα.

III. Ο «Μικρός Αντίχειρας»: ο νέος άνθρωπος και η καινούργια πόλη

Ο κόσμος αλλάζει γιατί αλλάζει ο άνθρωπος. Ο Μισέλ Σερ στο βιβλίο του «Μικρός Αντίχειρας» περιγράφει την έλευση ενός καινούργιου ανθρώπου, του «Μικρού Αντίχειρα», αυτού του παιδιού του διαδικτύου και του κινητού, που είναι γέννημα θρέμμα των νέων τεχνολογιών. Αυτός ο άνθρωπος δεν έχει σχέση με τη Φύση, παρά μόνο στις διακοπές του. Σπουδάζει μέσα σε μια κοινότητα πολυπολιτισμική, όπου υπάρχουν πολλές θρησκείες, γλώσσες και ήθη. Δεν επικοινωνεί με τον ίδιο τρόπο και δεν αντιλαμβάνεται τον κόσμο, όπως οι παλαιότεροι.

Οι σημερινοί νέοι διαπλάθονται από τα media, εγκλωβισμένοι πολλές φορές σε μια πραγματικότητα εικονική. Μπορούν ωστόσο, μέσω των ψηφιακών εφαρμογών, να είναι "πανταχού παρόντες" έστω και εικονικά, χωρίς να δεσμεύονται από τον χώρο. Μέσα από το διαδίκτυο, τους προσφέρεται όλη η γνώση. Βέβαια, οι γνωστικές επιστήμες μάς λένε ότι η χρήση του διαδικτύου, δε διεγείρει τους ίδιους νευρώνες,

όπως η χρήση του βιβλίου ή του τετραδίου. Όμως, ο «Μικρός Αντίχειρας» ζει σε μια εποχή χωρίς τα στερεότυπα του παρελθόντος. Είναι «άτομο» με όλη τη σημασία της λέξης. Δεν ανήκει σε μία κοινότητα και δε νιώθει δεσμευμένος σε –ή από– αυτήν. Ο ερχομός του ίσως είναι ένα καλό νέο, καθώς δε φαίνεται πρόθυμος να πάρει μέρος σε αιματηρούς πολέμους, όπως οι πρόγονοί του.

IV. Η αλλαγή στον τρόπο μετάδοσης της γνώσης

Η γνώση ήταν και είναι πάντα μια σπουδαία παρακαταθήκη. Αυτό που αλλάζει μέσα στον χρόνο, είναι τα μέσα και ο τρόπος μετάδοσής της, δηλαδή η εκπαίδευση. Αρχικά, η γνώση βρισκόταν μέσα στο κεφάλι του σοφού ή του παιδαγωγού, που ήταν μια ζωντανή βιβλιοθήκη! Κατόπιν, καταγράφηκε σε περγαμινές, αργότερα τυπώθηκε σε βιβλία, για να φτάσει σήμερα να αποθηκεύεται στον παγκόσμιο ιστό, το διαδίκτυο. Η εξέλιξη αυτή επηρέασε και τη λειτουργία της εκπαίδευσης: Όταν εμφανίστηκε η γραφή, οι Έλληνες εφύρασαν την παιδαγωγική. Με την τυπογραφία, περάσαμε στην παντοκρατορία των βιβλίων. Τώρα, με την κυριαρχία της ψηφιακής τεχνολογίας, τι γίνεται; Ζούμε σε μια εποχή συγκρίσιμη με αυτήν της αυγής της παιδείας, παρόμοια με αυτήν της Αναγέννησης, διαφορετική όμως, καθώς η τεχνολογία, το σώμα και ο τρόπος ζωής του ανθρώπου, ο χώρος και το περιβάλλον, αλλάζουν ταχύτατα.

B. Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΜΕ ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

I. Σχολείο: ο χώρος διαπαιδαγώγησης νέων ανθρώπων, που στο μεταξύ έχουν αλλάξει, σε έναν κόσμο που αλλάζει

Το Σχολείο είναι ένας ιδιαίτερος χώρος. Κατοικείται από νέους ανθρώπους που βρίσκονται σε φάση ανάπτυξης και γι' αυτό είναι ένας εξαιρετικά μεταβαλλόμενος χώρος. Προετοιμάζει τους μαθητές για μια πραγματικότητα μελλοντική, ώστε να φτιάξουν τον δικό τους κόσμο, ενώ την ίδια στιγμή τροφοδοτείται από τις ιστορικές συνθήκες της σημερινής πραγματικότητας, τις οποίες είτε θα προεκτείνουν είτε θα αναθεωρήσουν. Η αρνητική εξέλιξη που σηματοδότησε η μετάβαση από τον 20ο στον 21ο αιώνα (με την επιστροφή του θρησκευτικού φανατισμού και την αναβίωση του εθνικισμού, την κυριαρχία των αγορών εις βάρος των αδύναμων κυρίως χωρών του νότου, η στροφή στην ιδιώτευση παρά την τεχνολογική έκρηξη των επικοινωνιών και τόσα άλλα), γεννούν το ερώτημα: Μήπως βρισκόμαστε στα πρόθυρα ενός νέου Μεσαίωνα; Μπροστά σε αυτό το αδιέξοδο, η αναφορά στα Ανθρώπινα Δικαιώματα είναι αναγκαία όσο ποτέ.

II. Η επιτακτική η ανάγκη διδασκαλίας των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων στο σχολείο

Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του ανθρώπου περιέχει μια πρόταση ζωής απελευθερωτική από κάθε μορφής δεσμεύσεις και υποδουλώσεις. Γι' αυτό, είναι επιτακτική η ανάγκη για το σημερινό σχολείο να αναζητήσει νέους τρόπους διδασκαλίας των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων. Βασικές έννοιες (όπως: η δημοκρατία), αξίες (όπως: η αξιοπρέπεια, η ανεκτικότητα, ο σεβασμός) και ικανότητες (όπως: η συνεργασία και η κριτική σκέψη) πρέπει να καλλιεργούνται στα παιδιά, ξεκινώντας από το Νηπιαγωγείο, μέσα από την ομαλή ενσωμάτωσή τους στο σχολικό περιβάλλον.

Μια τέτοια εκπαίδευση μπορεί να αναπτυχθεί σε ένα σχολικό περιβάλλον, που θα βασίζεται σε δύο αξίες: την ελευθερία και τη συνύπαρξη. Δηλαδή, στον σεβασμό στο άτομο –αλλά όχι στον ατομισμό του– και στην επιδίωξη για ενεργό συμμετοχή του στην ομάδα –και όχι στην παθητική απορρόφησή του από αυτήν. Όταν οι μαθητές λειτουργούν σε ένα τέτοιο περιβάλλον (ισοτιμίας, αλληλοσεβασμού και συνεργατικότητας), αποκτούν αξία και ταυτότητα: τη συνείδηση του πολίτη που ανήκει σε μια κοινότητα, στην οποία συμμετέχει ενεργά. Όταν το σχολείο λειτουργεί με αυτό τον τρόπο, μεταμορφώνεται σε ένα «εργαστήρι δημοκρατίας», που μπορεί να αλλάξει δημιουργικά την πορεία της ζωής των μαθητών του.

Γ. Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΜΕ ΤΟΝ ΣΧΟΛΙΚΟ

I. Ο σχολικός χώρος στη στερεοτυπική του εκδοχή

Ο σχολικός χώρος, όπως είπαμε πιο πριν, «δεν είναι ούτε άδειος ούτε ουδέτερος ούτε ακίνητος». Περιέχει πληροφορίες που διαβάζονται και ερμηνεύονται, αλλά και δυνατότητες που μπορούν να εξερευνηθούν και να αξιοποιηθούν, εμπνέοντας έτσι τους μαθητές που κινούνται σε αυτόν.

Πρέπει, όμως, να παραδεχτούμε ότι συνήθως οι σχολικοί χώροι έχουν μια στερεοτυπική μορφή και λειτουργία, τις οποίες μπορεί κανείς να εντοπίσει τόσο στην εξωτερική τους όψη όσο και στην εσωτερική τους δομή. Η απλοϊκή και απλουστευτική αρχιτεκτονική «του άχρωμου κουτιού» (με τις βουβές όψεις και τις άδειες αυλές από τσιμέντο), η κατά σειρά στοίχιση των αιθουσών διδασκαλίας (χωρίς σύνδεση μεταξύ τους), η εσωτερική τους οργάνωση (με τα θρανία σε παράλληλες σειρές απέναντι στην έδρα ή τον πίνακα) και διακόσμηση από “φτωχά” υλικά (με περιορισμένα ή ανύπαρκτα τα οπτικά ερεθίσματα), αποτελούν τον κανόνα στην σχολική αρχιτεκτονική, η οποία μένει ακίνητη και αμετάβλητη στον χρόνο.

Η εικόνα της σχολικής αίθουσας υπηρετεί την «ανάπτυξη και εμπέδωση μιας ασύμμετρης εκπαιδευτικής σχέσης, επικεντρωμένης στις ενέργειες του εκπαιδευτικού». Παραπέμπει σε μια πειθαρχημένη κοινωνία, στην οποία η εξουσία του καθηγητή είναι αυτή που επιβάλλεται, ορίζοντας, ταξινομώντας και ελέγχοντας τον βαθμό συμμόρφωσης των μαθητών. Σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο, δυναμικό και πολυσύνθετο, τα σχολικά κτίρια αντιστέκονται, επαναλαμβάνοντας πιστά την τυποποιημένη τους εικόνα. Η ομοιομορφία, ο χαμηλός βαθμός πολυπλοκότητας και διαφοροποίησης, η μονοδιάστατη λειτουργία και η εσωστρέφεια που τα χαρακτηρίζει, φανερώνουν ένα περιβάλλον αποκομμένο από την κοινωνία και την εποχή του.

Τα παραπάνω προβληματίζουν έντονα και γεννούν εύλογα ερωτήματα: Πώς ένα ομοιογενές σχολικό περιβάλλον θα υποστηρίξει την ιδιαιτερότητα και θα αναδείξει τη μοναδικότητα του μαθητή; Ποια σχέση έχουν οι τυποποιημένες αίθουσες διδασκαλίας με τις αξίες της διαφορετικότητας και της ανεκτικότητας; Πώς είναι δυνατόν οι απλουστευτικές σχολικές δομές να διεγείρουν τη φυσική περιέργεια και φαντασία των παιδιών, να εξασκήσουν την παρατηρητικότητα και να εμπνεύσουν την ευελιξία ή κλίση στην πολυτροπικότητα; Πώς γίνεται να αποδομηθούν τα στερεότυπα μέσα σε στερεοτυπικά περιβάλλοντα;

Δ. Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

Αυτός ο προβληματισμός οδήγησε στην αναζήτηση αρχιτεκτονικών λύσεων, που θα απαντούν με τρόπο προοδευτικό στα παραπάνω ερωτήματα. Μπορεί κανείς να βρει σήμερα, εκπαιδευτικά ιδρύματα – διάσπαρτα στον κόσμο (Κολομβία, Κίνα, Νότια Κορέα, Δανία κ.ά.) και σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης (από το Νηπιαγωγείο μέχρι το Πανεπιστήμιο)– στα οποία υλοποιούνται μη στερεοτυπικές εκπαιδευτικές ιδέες και προτάσεις. Αυτά τα φρεσκοσχεδιασμένα σχολεία δημιουργούν τις προϋποθέσεις για τη βιωματική εμπέδωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα παιδιά. Στόχος τους είναι η ανατροπή της παραδοσιακής σχέσης του μαθητή με τον σχολικό χώρο και η εγκαθίδρυση μιας νέας σχέσης, που θα έχει στο επίκεντρο τον μαθητή, λαμβάνοντας υπόψη του τις ιδιαιτερότητες των παιδιών.

Το σχολείο είναι ο κόσμος των παιδιών: ως τέτοιος δεν μπορεί να είναι άχρωμος, μονότροπος και στατικός. Ο εμπλουτισμός του σχολικού χώρου με ποικίλα και δυναμικά αισθητηριακά ερεθίσματα συμβάλλει στη συγκρότηση της ταυτότητάς του και ενισχύει το αίσθημα αλλά και την επιθυμία των παιδιών να ανήκουν σε αυτόν και να συμμετέχουν στη διαμόρφωσή του. Ο [ανα]διαμορφωμένος –και από τα χέρια των παιδιών– χώρος, τα ενεργοποιεί για να συναντηθούν και με άλλα παιδιά. Οι πολυμορφικές δομές φιλοξενούν το σώμα με πολλούς τρόπους και για πολλούς σκοπούς: στάση και ξεκούραση, εγρήγορση και συζήτηση, συγκέντρωση και μελέτη, ατομική και ομαδική εργασία. Επίσης, η δημιουργική [ανα]σύνθεση χωρικών αντιθέσεων (πάνω/κάτω, μέσα/έξω, φωτεινό/σκοτεινό, μεγάλο/μικρό, γωνιώδες/καμπυλόμορφο κ.ά.) ανοίγεται σε όλα τα παιδιά ως αγκαλιά υποδοχής κάθε πτυχής τους. Τα χαρακτηριστικά αυτά αντίστοιχα, ανταποκρίνονται σε καινοτόμες εκπαιδευτικές προτάσεις,

όπως η ομαδοσυνεργατική μέθοδος, που προωθεί το πνεύμα συλλογικότητας και συνεργασίας μεταξύ των μαθητών.

Ένας σχολικός χώρος που συνθέτει ετερόκλητα στοιχεία και τα χρησιμοποιεί με διαφορετικούς τρόπους από τους συνηθισμένους, προσφέροντας εναλλακτικές λύσεις, δεν μπορεί παρά να προωθεί τη διαφορετικότητα και την πολυμορφία. Η σύνθεση χρωμάτων, υλικών ή μορφών (που μέχρι τώρα έχουν συνδεθεί με συγκεκριμένη ηλικία, φύλο, εθνότητα ή θρησκεία) οδηγεί στην ενίσχυση της ανεκτικότητας και στην αποδοχή του διαφορετικού. Ένας σχολικός χώρος που υιοθετεί και ενσωματώνει στη δομή και στη μορφή του τη μεταβολή, υπηρετεί υπεύθυνα στη μετάβαση του παιδιού από το οικογενειακό περιβάλλον στο κοινωνικό, από το ατομικό στο συλλογικό, από το ιδιωτικό στο δημόσιο.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα σε αυτά τα σχολεία δε διδάσκονται με λόγια ή σε κείμενα. Αντίθετα, ως συντελεσμένες αρχιτεκτονικές πράξεις, προσκαλούν τα παιδιά να εν-σωματωθούν σε αυτές, να εξερευνήσουν την ποικιλομορφία και την πολυλειτουργικότητά τους, και να διαδράσουν με αυτές μετασχηματίζοντάς τες. Ας δούμε μερικά παραδείγματα:

Δημοτικό σχολείο / Μπογκοτά, Κολομβία / Daniel Bonilla arquitectos

Η βιβλιοθήκη και οι διευρυμένες αίθουσες διδασκαλίας λειτουργούν ως συνδυασμός χώρων μελέτης αλλά και ξεκούρασης. Σενάρια μελέτης και παιχνιδιού εναλλάσσονται ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε μαθήματος. Πίνακες σε σχήμα δέντρου κρέμονται από την οροφή, δημιουργώντας ένα ευέλικτο δάσος. Επιτοίχιες κατασκευές με μαξιλάρια προσφέρονται τόσο για τρισδιάστατες κατασκευές, όσο και ως εσοχές για ιδιωτικότητα και μελέτη. Η αποθήκευσή τους αποτελεί επίσης παιχνίδι, καθώς τα παιδιά έχουν κάθε φορά να επιλύσουν ένα τρισδιάστατο πάζλ.

Δημοτικό Σχολείο, Σεούλ, Νότια Κορέα / 2016 / Αρχιτέκτονες: Daniel Valle Architects

Ένα σύστημα περιστρεφόμενων τοίχων μετασχηματίζει το μέγεθος και τη λειτουργία της κλασικής τάξης, προκειμένου ο ίδιος χώρος να προσφέρει δυνατότητες μελέτης και ομαδικών δραστηριοτήτων.

Γυμνάσιο, Πεκίνο, Κίνα / 2017 / Αρχιτέκτονες: Crossboundaries: binke lenhardt, dong hao

Οι παραδοσιακές αίθουσες διδασκαλίας με την έδρα του καθηγητή και τους μαυροπίνακες έχουν αντικατασταθεί από ευέλικτους πολυλειτουργικούς χώρους μάθησης και συνεργασίας.

Σχολεία Vittra / Σουηδία 2011 / Rosan Bosch

Στα τριάντα σχολεία του σουηδικού οργανισμού για τα δημόσια σχολεία Vittra δεν υπάρχουν ούτε τάξεις -κατανομή παιδιών βάσει ηλικίας- ούτε αίθουσες διδασκαλίας. Αντιθέτως, τα παιδιά διδάσκονται σε ομάδες βάσει του τρόπου εκμάθησης που τους ταιριάζει περισσότερο.

Λύκειο Ørestad, Κοπεγχάγη, Δανία

Στο σχολείο αυτό εφαρμόζονται καινοτόμες εκπαιδευτικές μέθοδοι, όπως αυτή της αυτοκατευθυνόμενης μάθησης. Οι απομονωμένες αίθουσες διδασκαλίας αντικαθίστανται από ένα σύνολο ρευστών χώρων, όπου ο ένας διαχέεται μέσα στον άλλον. Το νέο κτίριο προωθεί τη συνεργατική μάθηση, μιμούμενο τον τρόπο που οι έφηβοι σκέφτονται, μαθαίνουν και κοινωνικοποιούνται. «Ο σχεδιασμός του κτιρίου ενθαρρύνει τους καθηγητές να οργανώνουν μαθήματα που αφορούν περισσότερο τους μαθητές», εξηγεί ο διευθυντής του σχολείου Allan Anderson.

Και καταλήγει, διατυπώνοντας αυτό που είναι και δικό μας όνειρο ως μαθητών και μαθητριών του 21ου αιώνα: «Στόχος μας είναι οι εκπαιδευτικοί να μιλούν πολύ λιγότερο και οι μαθητές να δουλεύουν,

ελπίζουμε, πολύ περισσότερο, με πιο ενεργό τρόπο, καλύτερη επικοινωνία και με περισσότερες δυνατότητες για ανταλλαγή γνώσεων». Σας ευχαριστούμε πολύ για την προσοχή σας!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γερμανός, Δ. (2010). *Ο παιδαγωγικός ανασχεδιασμός του σχολικού χώρου: μια μέθοδος αναβάθμισης του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος μέσα από αλλαγές στο χώρο*. ΤΕΠΑΕ 09: Πρακτικά επιστημονικών εκδηλώσεων του ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ, 21-54. (Μ. Κανατσούλη, & Δ. Γερμανός, Επιμ.) Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ / University Studio Press.
- Μαστοράκος, Ν. (2017). *Πανοπτισμός και Ετεροτοπία: Μια φουκωική ανάγνωση του εκπαιδευτικού συστήματος*. Διπλωματική εργασία στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Φιλοσοφίας. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών. Φιλοσοφική Σχολή.
- *Μικρή πυξίδα. Εγχειρίδιο εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα για παιδιά*. (2012). Κύπρος.
- Τζιορίδης, Α., & Φωτίου, Θ. (2010). *Σχολική Αρχιτεκτονική. Η σχολική αίθουσα και η σχέση της με το σύγχρονο σχολείο*. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

19 & 20
ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2018

Αρσάκεια-Τοσίτσεια
Σχολεία Εκάλυς

σε έναν
κόσμο που
αλλάζει

ΠΑΝΑΡΣΑΚΕΙΑΚΟ
ΜΑΘΗΤΙΚΟ
ΣΥΝΕΔΡΙΟ

το **Δικαίωμα**
στην **Εκπαίδευση**
& η Εκπαίδευση
στα **Ανθρώπινα**
Δικαιώματα

ΜΑΘΗΤΕΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΙ
ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΦΟΡΕΩΝ

<http://synedria.arsakeio.gr>

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ | POSTER | ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ | ΤΑΙΝΙΕΣ ΜΙΚΡΟΥ ΜΗΚΟΥΣ
| ΔΡΩΜΕΝΑ | ΡΗΤΟΡΙΚΑ | ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΜΑΡΙΟΝΝΑ Β. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥΣ
MARIONNA V. VARTHOLOMAIOS FOUNDATION

Το θέμα του Συνεδρίου συνδέεται με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα «Λέμε την Αλήθεια στην Εξουσία» που τελεί υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας και της Προεδρίας της Ελληνικής Δημοκρατίας και υλοποιείται στην Ελλάδα με πρωτοβουλία του Ιδρύματος «Μαριάννα Β. Βαρθολομαίου» σε συνεργασία με το Ίδρυμα «Robert F. Kennedy Human Rights».

ROBERT F.
KENNEDY
HUMAN
RIGHTS

ΧΟΡΗΓΟΙ:

ACTIVE
COMPUTER SYSTEMS

WIND

viewmaster
films

πεδίο

Ελληνικά
γράμματα